

INKLUZÍVNOSŤ PROFESIONALIZMOV V KONTEXTE SOCIÁLNEJ INTERAKCIE¹

Miloš Horváth – Zoja Dubovcová

HORVÁTH, M. – DUBOVCOVÁ, Z. (2025): Inclusiveness of Professionalisms in the Context of Social Interaction. In: *Slovenská reč*, 90/1, 80 – 89.

Abstract: The study in question is a theoretical-empirical research probe into the issue of professionalisms as a specific, stylistically and socially determined section of the lexicon of the contemporary Slovak language. We intentionally correlate the category of professionalisms with the phenomenon of inclusion (inclusiveness), which, due to the influence of various global (supranational) policies, has currently become one of the most frequent concepts in the social and human sciences. Although professionalisms as non-terminological substitutes for originally terminological words used in unofficial or semi-official communication among experts in a specific production or scientific field primarily excite social exclusion in relation to other communities, from a pragmatic perspective they are potentially an inclusive element, since in the analyzed sectors it is an essential interest of members of these professional communities to be understood by non-experts. Professional speech thus acquires the status of inclusiveness in the context of deliberated interaction of speakers from various communicative formations with regard to their social and economic satisfaction.

Keywords: sociolect, professional speech, professionalism, social inclusion, inclusive communication.

Článok v skratke:

- Autorka a autor v štúdiu explikujú koncept – fenomén inkluzívnosti v sociálnych a humanitných vedách a aplikujú ho na model inkluzívnej komunikácie, ktorý sa z tohto uhla pohľadu javí ako maximálne transparentná, harmonická, nenásilná a vyvážená interakcia medzi tvorcom textu a recipientom.
- Štúdia je ďalším čiastkovým výstupom výskumného projektu APVV zameraného na vytvorenie a metodologické ukotvenie inovatívnej koncepcie inkluzívnej štylistiky použiteľnej následne aj v pedagogicko-didaktickej praxi.
- Štúdia je rovnako tak teoreticko-empirickou ukážkou stále prebiehajúceho výskumu profesionalizmov používaných na komunikáciu medzi odborníkmi v konkrétnych komunikačných sférach (zdravotníctvo, drevovýroba a stavebné stolárstvo, prostredie hasičského a záchranného zboru).
- Cieľom štúdie je poukázať na inkluzívny potenciál profesionalizmov v kontexte interagovania komunikačných aktérov z rôznych sociálnych i profesijných skupín.

¹ Text príspevku vznikol v rámci riešenia grantovej úlohy Agentúry na podporu výskumu a vývoja APVV-22-0275 *Inkluzívna štylistika*.

1. ÚVOD – KREOVANIE KONCEPTU INKLUZÍVNOSTI

Jedným z principiálnych problémov, pred ktorým stojí výskumník operujúci v priestore sociálnych vied, je dozaista to, že sa pokúša na podklade rôznych teoretických koncepcií a metodologických škôl identifikovať, čo drží našu spoločnosť pohromade, teda, čo zabezpečuje jej súdržnosť (kohéznosť), a to najmä v časoch expanzie sociálnych rizík, ktorými je stigmatizovaná naša spoločnosť v súčasnej epoche. Ako konštatujú D. Gerbery a R. Džambazovič (2011, s. 15) tieto nové sociálne riziká si vynucujú nový typy intervencií do fungovania sociálneho štátu, ktoré sa prejavujú v oblasti verejnej politiky. Práve dichotomické či polaritné koncepty sociálnej inklúzie a sociálnej exklúzie sú jedným z týchto zásahov, a to na prakticko-realizačnej aj ideologickej rovine.

Inklúzia (inkluzívnosť) ako preferovaný pól zmierňovania sociálnych rizík tak postupom času našiel uplatnenie v rôznych oblastiach spoločenského života vrátane vedy, vzdelávania, výchovy, kultúry či samotnej inštitúcie jazyka². Na druhej strane v dôsledku jeho rozšírenia a určitého sprofanovania podlieha tento koncept často neoprávnenej metodologickej redukcii, keď sa jeho obsah, lepšie povedané dosah aplikuje len na vybrané otázky, resp. fragmenty sociokultúrnej reality, ktoré zodpovedajú už spomínaným aktuálne pretežovaným verejným politikám. Napríklad proces a výsledok jazykovej inklúzie sa redukuje na problematiku rodovo vyváženého jazyka (najnovšie Moyšová 2024) či dokonca akceptácie/neakceptácie generického maskulína v rozličných formalizovaných komunikačných situáciách (bližšie Popovičová Sedláčková – Piatková 2021, s. 122 – 128), inkluzívne procesy vo výchove a vzdelávaní sa zase obhajujú predovšetkým potrebou integrácie žiakov zo sociálne znevýhodneného prostredia, príp. marginalizovaných komunít a pod. Odhliadnuc od týchto sémanticko-pragmatických, ale aj inštitucionálnych deformácií, inkluzívnosť sa javí ako základný humanizačný a solidarizačný faktor modernej, demokratickej spoločnosti, v ktorej každý člen môže žiť ako slobodný človek s možnosťou autentickej seberealizácie a následnej participácie na sociálnom, ekonomickom, kultúrnom a politickom živote v prospech stabilnej, bezpečnej a spravodlivej spoločnosti, založenej na ochrane ľudských práv, ako aj na rešpektovaní prirodzenej hodnoty dôstojnosti každého jednotlivca (porov. Dolník 2021, s. 19 – 20).

2. PROFESIJNÁ REČ A INKLUZÍVNY POTENCIÁL PROFESIONALIZMOV

Pri zámernom usúvzťažňovaní procesuálnej i rezultatívnej stránky inklúzie s lexikálnou kategóriou profesionalizmov sa, prirodzene, budeme opierať o širšie

² Podľa J. Dolníka (2017) jazyk predstavuje istý druh sociálnej inštitúcie vzhľadom na to, že k jeho pôvodnému účelu sa v rámci existujúcej society pridávajú nové a nové funkcie spočívajúce na mocenských štruktúrach a mimojazykových pravidlách.

chápanie inkluzívnosti vo variabilných, nielen sociálnych kontextoch. Podľa univerzálnej slovníkovej definície (Jarošová – Buzássyová 2011) sa pod inklúziou ako opakom exklúzie rozumie „zahrňovanie, začleňovanie alebo včleňovanie niečoho menšieho do niečoho väčšieho, resp. vzťah obsiahnutia istých prvkov množiny (súboru) v množine (súbore) iných prvkov, čo má za následok ich reprofiliáciu (rekategorizáciu). Z pohľadu logiky ide teda už o vzťah podradenosti medzi rozsahmi pojmov (Balážová – Bosák 2005), ktorý sa však nevyhnutne axiologizuje, na základe čoho môžeme konštatovať, že existenčným predpokladom inklúzie je určitý stupeň asymetrie (tak isto, ako je predpokladom integrácie určitý stupeň diverzifikácie), ktorej podstatou je rôznorodosť prvkov, resp. ich vlastností, a to nielen v matematickom či logickom spektre, ale aj v sociologickom vyjadrení (Horváth 2024). Proces inkluzivizácie je teda založený na stieraní rozdielov medzi entitami disponujúcimi istými diferentnými kvalitatívnymi i kvantitatívnymi parametrami, inak povedané ide o vyrovnávanie polarít medzi systémami na odlišnom stupni hierarchie, čiže cieľenú egalitarizáciu.

Takéto vymedzenie inkluzívnosti ako vlastnosti vyplývajúcej z realizovaného procesu inkluzivizácie zodpovedá zároveň už spomenutému inkluzívnemu jazyku, ktorý O. Orgoňová (2023) v jednom z možných poňatí interpretuje ako ľahko zrozumiteľný jazyk v praktickej komunikácii. Ako autorka ďalej uvádza, na propagáciu inkluzívneho jazyka možno použiť aj rôzne inštitucionálne návrhy, ktorých cieľom má byť transparentná, harmonická, nenásilná a vyvážená interakcia medzi tvorcom textu a recipientom. V predkladanej teoreticko-empirickej sonde nám uvedené interpretácie poslúžia ako východiskový bod na objasnenie inkluzívneho potenciálu profesijnej reči, ktorej cieľom je tiež jednoduchá, efektívna a bezbariérová komunikácia medzi odborníkmi, ale v ďalšej fáze, potenciálne, aj medzi odborníkmi a pridruženými laikmi z ktorejkoľvek profesijnej oblasti (v našom prípade medzi lekármi, prípadne iným zdravotníckym personálom a pacientmi alebo stavebníkmi, remeselníkmi a ich zákazníkmi objednávajúcimi si ich služby a pod.).³

Profesijná reč je jedným zo sociolektov (porov. Slančová – Sokolová 1994), pričom sociolekty vnímame ako jazykové varianty, ktoré sú spojené s konkrétnymi sociálnymi skupinami, v tomto prípade s konkrétnou skupinou odborníkov, profesionálov. Sociolekty sa líšia podľa sociálnych faktorov, ako sú spoločenská

³ Pri tomto konštatovaní vychádzame z predstavy, že je v záujme lekára, aby stanovený opis diagnózy a jej symptómy pacient pochopil a následne prijal postup liečby, v druhom prípade je zase v záujme stavebníka (remeselníka), aby si zákazník bol vedomý výhod či nevýhod ponúkaných tovarov a služieb, poznal pracovné postupy uplatňované pri ich inštalácii a vďaka tomu sa správne rozhodol pri ich objednávaní. Pri týchto čiastočne neformálnych rozhovoroch sa predpokladá vysoký stupeň interakčnosti medzi hovoriacim a počúvajúcim (porov. Orgoňová – Bohunická 2018), čo môže byť potenciálnym zdrojom inkluzívnosti v širokom zmysle slova, t. j. v zmysle začleňovania jednej komunity do druhej so zreteľom na sociálne i ekonomické výhody z toho plynúce.

trieda⁴, vzdelanie, povolanie, vek, rod alebo aj etnická príslušnosť (Giddens 2013). Každá sociálna skupina si tak vytvára vzorce jazykového správania, v ktorých sa odrážajú jednak jej identifikačné znaky, a jednak reprodukované, resp. preferované hodnoty a hodnotiace mechanizmy (Wardhaugh – Fuller 2021). Pre mnohé sociálne skupiny je jazyk nielen komunikačným prostriedkom, ale aj nástrojom sebadefinície a vyjadrenia akejsi sociálnej solidarity (Milroy – Milroy 1999). Za štandardnú (bezpríznamovú) lexikálnu zložku profesijnej reči považujeme profesionalizmy, chápané ako jej konkrétne manifestácie. Sú to špecifické výrazy (lexémy, lexikálne štýlemy), ktoré sa používajú v rámci vykonávania určitého povolania alebo odborného odvetvia. Tieto jazykové prostriedky slúžia na jednoznačné a efektívne vyjadrenie užšie vymedzených, spravidla technických javov a procesov, ktoré sa realizujú v danom odvetví. Profesionalizmy sú tak neoddeliteľnou súčasťou pracovného diskurzu v mnohých oblastiach, napríklad v medicíne, práve, informačných technológiách, ale aj v drevovýrobe, stavebníctve a ostatných manuálnych i nemanuálnych profesiách. Profesionalizmy fungujú prevažne v neoficiálnej, príp. polooficiálnej komunikácii ako alternatívy k odborným termínom (aktualizuje sa pri nich efekt determinologizácie) a zároveň plnia ekonomizačnú funkciu, pričom nemajú výrazne deformovanú štruktúru, a teda nenachádzame v ich štruktúre príznak stylistickej expresívnosti tak, ako je to napríklad pri slangizmoch.

V kontexte nami explikovanej inklúzie (inkluzívnosti) môžu byť profesionalizmy často vnímané ako prekážka, pretože môžu vytvárať jazykovú bariéru pre tých, ktorí sa v danej profesijnej oblasti neorientujú alebo pre tých, ktorí nemajú potrebné odborné vzdelanie. Z pohľadu jazykovej inklúzie je preto dôležité zamyslieť sa nad tým, ako sa tieto špecifické jazykové prostriedky používajú, v akých situáciách a ako ovplyvňujú dostupnosť, resp. zrozumiteľnosť informácií na strane percipienta. Z perspektívy prezentovanej témy nás zároveň zaujíma, akým spôsobom sa dá zabezpečiť, aby tieto prostriedky neboli nástrojom neporozumenia a následného sociálneho vylúčenia – tzv. exklúzie. Profesionalizmy sú totiž kľúčovými prvkami pre efektívnu komunikáciu v odborných kontextoch, pretože zabezpečujú presnosť a efektívnosť pri výmene informácií. Lekári, zdravotnícky personál, právnici, stavební či strojní inžinieri, ale aj vedci prakticky všetkých vedných odborov sa spoliehajú na tieto substituenty termínov, aby bolo zaručené, že zložité informácie budú rýchlo odovzdané a jasne pochopené v rámci ich odborných kruhov (Wardhaugh – Fuller 2021). V intenciách toho môžu byť profesionalizmy vnímané aj ako jazykové nástroje, ktoré podporujú špecializáciu a osobnostný profesijný rozvoj. Avšak pri ko-

⁴ Vzhľadom na tému príspevku len pripomínáme, že u oboch najväčších teoretikov sociálnej stratifikácie a sociálnych tried, K. Marxa i M. Webera, je jedným z kľúčových sociálnostratifikačných parametrov profesijná príslušnosť, resp. kvalifikácia, schopnosť a prax, ktoré ovplyvňujú to, aký typ práce je jednotlivec schopný vykonávať (Giddens 2013, s. 403).

munikácii mimo odborného kruhu by mohlo používanie príliš veľkého množstva profesionalizmov, ako sme už naznačili, viesť k sociálnej exklúzii, pretože tí, ktorí nie sú odborníkmi v danej oblasti, nemusia byť schopní plne porozumieť obsahu rozhovorov, resp. dialogických hovorených textov. To môže vytvárať jazykovú priepasť medzi odborníkmi a laickou verejnosťou, ktorá nie je v záujme ani jedných, ani druhých. Dokumentujú to napríklad lekárske správy, ktoré často obsahujú spleť výrazov terminologickej povahy, ktoré môžu byť pre bežného pacienta nezrozumiteľné, čo môže viesť k nepochopeniu pokynov a následne k vzniku nechcených nedorozumení. Odborníci by preto mali byť schopní prispôbiť svoj jazyk a štýl inkluzívnemu štýlu komunikácie v tom zmysle, aby ich pochopili aj tí, ktorí sa neorientujú v nadmieru špecifických terminologických pomenovaniach.

3. VIABILITA A VARIABILITA PROFESIONALIZMOV

Jedným z možných podporných riešení vo vzťahu k inkluzivizácii rôznych druhov diskurzov môže byť popularizácia vedeckých poznatkov a propagácia v súčasnosti širokej palety nástrojov určených na jej cieľnú prezentáciu najmä v online priestore (porov. Mlacek 1996). Jedným z takýchto nástrojov je aj vedomé transponovanie odborných pojmov – termínov do podoby zrozumiteľnej pre laikov, a to napríklad vydávaním špecifických typov slovníkov a príručiek. Takýto nenásilný inkluzivizačný proces je dôležitý najmä v oblastiach, ako je zdravotníctvo či právo, teda vo sférach slobodne prístupných každému jednému z nás. Zatiaľ čo tradičná systémová lingvistika uprednostňovala normatívne prístupy a do veľkej miery idealizované varianty jazyka (Dolník 2010a, s. 36 – 40), moderné prístupy čoraz viac operujú s rozmanitosťou a pluralitou jazykov, variet, sociolektov, dialektov a pod., pretože v nej sa odráža dynamika a variabilita komunikačných sfér. Jedným z ústredných bodov jazykovej inklúzie je totiž uznanie, resp. stotožnenie sa s jazykovou rôznorodosťou, ktorá existuje nielen naprieč národmi, etnikami, regiónmi, ale aj v rámci jedného relatívne uzavretého jazykového spoločenstva. Jazyk nie je homogénnym fenoménom, ale naopak odráža rôzne varianty a mutácie, vrátane nárečových existenčných foriem a sociolektov. V tomto zmysle je jazyková diverzita vnímaná ako pozitívna kvalita obohacujúca celú kultúru a spoločnosť. J. Dolník (2016, s. 195 – 206) si v tejto súvislosti všimá vytváranie kultúrnej a následne jazykovej heterogenity, ktorých prejavy podľa neho súvisia s rozmanitosťou sociálnych útvarov v rámci jednej kultúry. Tieto vzájomne interagujúce sociálne zoskupenia označuje pojmom komunikačné formácie, pričom sú okrem iného definované spoločnými jazykovými znakmi. Možno teda konštatovať, že na ktoromkoľvek pracovisku sú profesionalizmy dôležitým nástrojom nielen pre internú komunikáciu, ale aj nástrojom na formovanie profesijnej identity a zároveň zohrávajú významnú úlohu pri formovaní kultúry firmy (pracoviska) a odborníci používajú tieto špecifické lexikál-

ne prostriedky aj ako spôsob prejavu svojich odborných znalostí. Na druhej strane pre nových zamestnancov alebo tých, ktorí pochádzajú z iných kultúrnych, regionálnych či jazykových prostredí, môže byť tento typ diskurzu menej zrozumiteľný, pretože je známe, že mnohé profesionalizmy vytvárajú synonymické a homonymické rady a mimo aktuálneho kontextu nemusia byť správne identifikované.

Ak však budeme vnímať profesionalizmy v zmysle už načrtnutých matematických efektov antisymetrickej (v teórii množín je tento efekt vyjadrený zápisom: $A = B$ práve vtedy, keď $A \subseteq B \wedge B \subseteq A$ ⁵) a reflexívnej (vyjadrený zápisom: $A \subseteq A$ ⁶ – k obom bližšie pozri Kvasnička – Pospíchal 2008, s. 32), a teda zameriame našu pozornosť na pragmaticky motivovanú otvorenosť, prístupnosť profesionalizmov aj vo vzťahu k laikom (neodborníkom), ukazuje sa nám, že ako zjednodušené odborné výrazy obsahujú v sebe potenciál inkluzívnosti vzhľadom na ich nereštriktívne kontextové použitie aj v iných než čisto pracovných komunikačných situáciách. Profesijská reč tak nadobúda status semivariety, čoho dôkazom je spôsob utvárania profesionalizmov na lexikálnej i morfolologickej rovine a nápadná podobnosť s pôvodným terminologickým pomenovaním, nehovoriac o prenikaní profesionalizmov do rôznych variet národného jazyka, a to od spisovnej, cez štandardnú varietu až po subštandardnú varietu (Popovičová Sedláčková 2014, s. 165 – 166). Ako príklady na túto synchronne dynamickú tendenciu môžeme uviesť synonymické rady: *fyziológický roztok* – *fyziológ* – *fyzik*; *angiografické vyšetrenie* – *angio* – *angák*; *magnetická rezonancia* – *rezonancia* – *magnet* – *emerko*. Z prostredia profesionálnych hasičov sú to napr.: *uhlová brúska* – *rozbrusovačka* – *flexa*, *motorová reťazová píla* – *motorová píla* – *motorovka* – *píla*, *hydraulické nožnice* – *nožnice* – *rozpinák*, *hasičská vysoko zdvížná plošina* – *plošina* – *kôš* (v konkrétnom kontexte: „*Chod' do koša! / Chod' na plošinu!*“), z oblasti drevovýroby a stavebného stolárstva zase lexikálne jednotky *bruchačka/bruchatka* – dvojručná píla bez rámu s ostrým oblúkovitým tvaru, *dlabačka* – stroj na dlabanie (vrtacia/vibračná dlabačka), *hobl'ovačka* – hobl'ovací stroj, *kotúčovka* – kotúčová píla, *lat'ovka* – doska zlepená z dreva s dyhou na vrchnej strane, *lepička* – linka na oliepanie reziva, *metrovíca* – štiepané palivové drevo rezané na 1 meter dĺžky, *peletovačka* – linka na výrobu peliet, *rybina* – rybinový spoj a pod.⁷ Rôzne pomenovania tej istej entity vyplývajú z toho, že daná ko-

⁵ Množiny „A“ a „B“ sú vo vzťahu totožnosti práve vtedy, keď množina „A“ je podmnožinou množiny „B“ a zároveň množina „B“ je podmnožinou množiny „A“, čiže pôvodne diferentné množiny s nerovnakým (asymetrickým) rozsahom sa včlenili jedna do druhej, a tým nadobudli v sociálnej oblasti preferovaný status egalitnosti, resp. egalitnej diferencovanosti (Dolník 2023, s. 17).

⁶ Každá množina je zároveň aj svojou podmnožinou, z čoho vyplýva, že našu spoločnosť možno považovať za inkluzívnu, len do tej miery, do akej sa inkluzívne správajú jej separátne (menšie) časti (Horváth 2024).

⁷ Systematický výskum profesionalizmov, na ktorý sa odvolávame a z výskumnej vzorky ktorého pochádzajú aj uvedené príklady, prebiehal s prestávkami od roku 2010. V prvej fáze empirického výskumu sme zozbierali a následne analyzovali približne 220 výrazov z profesijskej oblasti zdravotníctva.

munikačná formácia nie je homogénna a je formovaná jednotlivcami, ktorí môžu mať rozličnú úroveň vzdelania (napr. v zdravotníckom prostredí od stredného odborného vzdelania až po vysokoškolské vzdelanie rôzneho stupňa), pochádzajú z rozličných sociálnych pomerov, majú rozdielne záujmy, iné náboženské presvedčenie a tiež rozdielnu svetonázorovú orientáciu. Všetky tieto atribúty sa podieľajú na tom, ako sa jednotlivec rozhodne prejavíť v diskurze (a či vôbec), a tak formovať celú emitovanú komunikačnú interakciu.

Pristavíme sa ešte pri ďalších inkluzívnych charakteristikách profesijnej reči. J. Dolník (2017, s. 19) totiž v tejto súvislosti konštatuje, že človek prostredníctvom svojich zmyslových orgánov a kognitívnych štruktúr konštruje také teórie a koncepty, ktoré v sociálnej a jazykovej praxi smerujú k optimalizácii viability (života-schopnosti, pružnosti), čo znamená, že naše jazykové správanie je orientované na dosahovanie cieľov. Lingvisti teda pozorujú jazykovú komunikáciu sociálnych subjektov podloženú ich jazykovým správaním a jeho úlohou je rekonštruovať povahu objektívnej reality (Dolník 2017, s. 29). Pri utváraní profesionalizmov zámerom hovoriaceho je dosiahnuť rýchle, jednoduché a jednoznačné odovzdanie pokynov, resp. jeho cieľom je pohotová výmena informácií. V niektorých prípadoch je promptnosť zásadná a rozhodujúca. Príslušník hasičského a záchranného zboru napríklad počas zásahu uprednostní komunikáciu obsahujúcu profesionalizmus „*Zober dva dýchače!*“ namiesto zdĺhavého pokynu s celým slovným spojením: „*Zober dva autonómne dýchacie prístroje!*“

K analogickému reprodukčnému mechanizmu ako pri používaní profesionalizmov v oficiálnej či polooficiálnej komunikácii dochádza aj pri uplatňovaní tzv. bezznalostnej gramatickej dispozície (porov. Dolník 2017, s. 50 – 53). Jej pôsobením si rodený hovoriaci isté gramatické znalosti nemusia uvedomovať ani si ich aktívne osvojovať v procese učenia, a napriek tomu ich dokáže aplikovať (väčšinou správne) vo svojom jazykovom správaní. Gramatických pravidiel – tých explicitných, ako aj implicitných – sa totiž jazykový subjekt zmocňuje, resp. interiorizuje si ich na podklade analogického usudzovania, presnejšie mechanického opakovania registrovaných štruktúr a ich ukladania do pamäti. Pri skúmaní profesionalizmov sa ukazuje, že používateľ jazyka tiež dokáže intuitívne reflektovať a rešpektovať jazykové vzorce a paradigmy a následne produkovať lexikálne výrazy, ktoré mu v konkrétnom čase a v konkrétnej situácii najviac vyhovujú. Ako príklad možno uviesť akronymizáciu, pri ktorej si používateľ jazyka vyberá takú morfému, ktorá reflektuje pôvodné

V ďalšej fáze sme výskumnú vzorku rozšírili a získali korpus profesionalizmov aj z oblasti drevovýroby a stavebného stolárstva, lesníctva, stavebníctva, hasičského a záchranného zboru, ozbrojených síl, ako aj ďalších pracovných sfér a odborov, pričom dovedna išlo o viac ako 600 lexikálnych jednotiek. Väčšina výrazov bola získaná v priamom kontakte s informátormi – odborníkmi v danej oblasti, okrem toho sme však pri zbere dát využili aj nepriamu dotazníkovú metódu. Súbor profesionalizmov získaných na jej podklade, resp. ich relevantnosť sme následne verifikovali v rozhovoroch s vybranými odborníkmi.

gramatické kategórie nosného substantíva viacslovného lexikálneho výrazu: *packa* (*perkutánná aspiračná cytológia, PAC*), *petka* (*pozitronová emisná tomografia, PET*), *úpétéčko* (*umelé prerušenie tehotenstva, UPT*). Takýto postup utvárania profesionalizmov je možné pozorovať nielen pri skratkách, značkách (Gavurová 2013), ale aj pri univerbátoch, odvodeninách a viacslovných pomenovaniach: *pásovka* (pásová píla), *béčka/céčka* (hasičská hadica B/C) *maligáč* (malígný nádor), *metka* (metastáza). Následne takéto výrazy fungujú v diskurzoch odborníkov a správajú sa ako bežná, neutrálna substantívna lexika: „*Zapni pásovku.*“ (namiesto: „*Zapni pásovú pílu.*“); „*Zober béčku!*“ (namiesto: „*Zober hasičskú hadicu B!*“); „*Včera som robil tri petky.*“ (namiesto: „*Včera som robil tri pozitronové emisné tomografie.*“); „*Zatial' je to negatívne, bez metiek.*“ (namiesto: „*Zatial' je to negatívne, bez metastáz.*“). Uvedené príklady dokazujú funkčnosť spomínanej tézy o bezznalostnej jazykovej dispozícii – a to nielen čisto gramatickej, ale aj gramaticko-slovotvornej –, pričom v tomto prípade ide o uplatňovanie gramatického pravidla v praktickej modalite (Dolník 2017, s. 53). Zjednodušene možno tento mechanizmus vysvetliť tak, že na používateľa jazyka pôsobí systém so svojimi zákonitostami i nuansami a používateľ v rámci svojej materinskojazykovej komunikačnej kompetencie sa týmto zákonitostiam prispôsobuje, spravidla podvedome, bez uplatňovania reflexívnej metajazykovej kompetencie. Z hľadiska neimanentnej, pragmaticky orientovanej lingvistiky ide o ukážku toho, čo robia ľudia, keď jazyk používajú, ako sa používaním jazyka sami formujú a rozvíjajú a ako sa jazyk pretvára v diskurzno-sociálnej praxi (Dolník 2010b, s. 61).

4. ZÁVER

Profesionalizmy ako špecifická vrstva lexikálnych prostriedkov majú potenciál prekonávať sociálne vzdialenosti a edukačné či jazykovo-komunikačné bariéry medzi odborníkmi a laikmi, ktorí nie sú príslušníkmi danej profesijnej skupiny, no napriek tomu sa v odbore potrebujú orientovať a disponovať aspoň základnými, resp. všeobecnými znalosťami v daných odvetviach ľudských činností (napr. v zdravotníctve, práve, remeselnej výrobe a pod.). Z pohľadu jazykovej inklúzie a slobodného prístupu k informáciám je podstatné, aby odborníci boli schopní pretlmočiť odbornú terminológiu do zrozumiteľnej podoby, a to najmä v prípade komunikácie s neodbornou verejnosťou. V takomto prípade profesionalizmy môžu slúžiť ako prostriedok na efektívnu komunikáciu nielen medzi expertmi, ale aj na úspešnú interakciu odborníkov s laikmi. O. Orgoňová a F. Šmajdová (2015, s. 419) v tejto súvislosti uvádzajú, že výskyt profesionalizmov mimo odbornej sféry sa spája s popularizáciou odborných poznatkov a následným prenikaním profesionálnych výrazov do každodennej komunikácie za hranice odbornej sféry, napr. pomenovania ako *labák* (laboratórium), *operačka* (operačná sála), *zubné* (zubné oddelenie) a pod. V súčas-

nosti navyše zaznamenávame zvýšený záujem verejnosti o zdravotnícku problematiku (napr. odmietanie vakcinácie detí, problematika očkovania proti COVID-19, bioetické otázky a pod.) a do odborných diskusií vstupujú laici, neodborníci, ktorí používajú lexiku profesionálov. Tu sa ukazuje azda najdôležitejší aspekt inkluzívnosti profesionalizmov, a to ich otvorenosť voči vysoko odbornej terminológii na jednej strane a bežnou hovorenou rečou na strane druhej. Profesionalizmy ako výrazové prostriedky alternujú s odbornými termínmi pretváraním týchto termínov na jednoduchšie, zrozumiteľnejšie výrazy a prestupujú, resp. začleňujú sa do bežnej hovorovej reči, čím sa diskurz odborníkov stáva prístupnejším, a teda solidárnejším aj pre laikov, neodborníkov v danej oblasti. V súlade s názormi viackrát citovaného J. Dolníka (2023, s. 60) možno konštatovať, že výsledkom takto rekonfigurovaných diskurzov by potom mala byť egalitne vedená jazyková komunikácia – komunikácia rovného s rovným bez vyzdvihovania odbornej znalostnej prevahy jedného z hovoriacich. Aj z tohto dôvodu je prínosné, hoci nadmieru prácne zostavovať a publikovať slovníky profesionalizmov (najnovšie Orgoňová a kol. 2019; Bartalošová a kol. 2021), ktoré môžu slúžiť nielen ako prehľad a zoznam špecifických výrazov konkrétneho profesijného zamerania, ale aj ako pomôcka na prekonávanie informačných, komunikačných a sociálnych bariér.

Literatúra

- BALÁŽOVÁ, E. – BOSÁK, J. (eds.) (2005): *Slovník cudzích slov (akademický)*. 2. vyd. Bratislava: Slovenské pedagogické nakladateľstvo – Mladé letá.
- BARTALOŠOVÁ, P. – ORGOŇOVÁ, O. – DZÚR, M. – VAJSÁBEL, M. (2021): *Slovník policajných profesionalizmov*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- DOLNÍK, J. (2010a): *Teória spisovného jazyka (so zreteľom na spisovnú slovenčinu)*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2010b): *Jazyk – človek – kultúra*. Bratislava: Kalligram.
- DOLNÍK, J. (2016): Komunikačné formácie. In: *Jazykovedný časopis*, 67/3, 195 – 206.
- DOLNÍK, J. (2017): *Jazyk v sociálnej kultúre*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2021): *Jazyk v sociálnej praxi*. Bratislava: Veda.
- DOLNÍK, J. (2023): *Jazyk v dynamike demokracie*. Bratislava: Veda.
- GAVUROVÁ, M. (2013): *Skratka ako lexéma (abreviačná motivácia v lexike)*. Prešov: Prešovská univerzita.
- GERBERY, D. – DŽAMBAZOVIČ, R. (2011): *Inovatívne orientácie v sociálnej politike: Perspektíva sociálnej inklúzie*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- GIDDENS, A. (2013): *Sociologie*. 6. vyd. revidované P. W. Suttonom. Praha: Argo.
- HORVÁTH, M. (2024): Inkluzívnosť (jazyka) eseje. In: Bodnárová, M. – Kičura Sokolová, J. – Klingová, J. – Mergeš, J. – Spáčilová, S. (eds.): *Štýl a text v jazykovej interakcii. Na počesť Daniely Slančovej*. Prešov: Prešovská univerzita, v tlači.
- JAROŠOVÁ, A. – BUZÁSSYOVÁ, K. (eds.) (2011): *Slovník súčasného slovenského jazyka. H – L*. Bratislava: Veda.
- KVASNIČKA, V. – POSPÍCHAL, J. (2008): *Algebra a diskrétna matematika*. Bratislava: Slovenská technická univerzita.
- MLACEK, J. (1996): Popularizácia vedeckých poznatkov a popularizačný štýl. In: Mlacek, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca*. 25. Bratislava: Stimul, 134 – 144.

- MILROY, J. – MILROY, L. (1999): *Authority in Language: Investigating Standard English*. 3. vyd. London and New York: Routledge.
- MOYŠOVÁ, S. (2024): Aspekty inkluzívneho jazyka nielen v slovenčine. In: *Kultúra slova*, 58/1, 3 – 14.
- ORGOŇOVÁ, O. (2023): Používanie jazyka v digitálnej ére. Aspekty jazykovej inklúzie. In: Paunović Rodić, S. – Raffaj, R. (eds.): *Slovakistika u kontekstu: tradicija i perspektive*. Belehrad: Univerzita v Belehrade, 215 – 227. DOI: https://doi.fil.bg.ac.rs/pdf/eb_book/2023/slovak70/slovak70-2023-ch15.pdf (cit. 20. 12. 2024)
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. (2018): *Interakčná štylistika*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- ORGOŇOVÁ, O. – BOHUNICKÁ, A. – KRAJČ ZAMIŠKOVÁ, B. – PAŠUTHOVÁ, Z. (2019): *Slovník divadelných profesionalizmov*. Bratislava: Vysoká škola múzických umení.
- ORGOŇOVÁ, O. – ŠMAJDOVÁ, F. (2015): Miesto profesionalizmov v národnom jazyku a ich vzťah k iným semivarietám. In: Balleková, K. – Múcsková, G. – Králik, E. (eds.): *Jazykovedné štúdie 32. Prirodzený vývin jazyka a jazykové kontakty*. Bratislava: Veda, 409 – 420.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Z. (2014): Interpretačná perspektíva sociolektov v rámci stratifikácie národného jazyka. In: Orgoňová, O. – Muziková, K. – Popovičová Sedláčková, Z. (eds.): *Jazyk a jazykoveda v interpretácii*. Bratislava: Univerzita Komenského, 161 – 170.
- POPOVIČOVÁ SEDLÁČKOVÁ, Z. – PIATKOVÁ, K. (2021): *Pragmatická gramatika 1*. Bratislava: Univerzita Komenského.
- SLANČOVÁ, D. – SOKOLOVÁ, M. (1994): Variety hovorenej podoby slovenčiny. In: Mlacek, J. (ed.): *Studia Academica Slovaca*. 23. Bratislava: Stimul, 225 – 240.
- WARDHAUGH, R. – FULLER, J. M. (2021): *An Introduction to Sociolinguistics*. 8. vyd. New York: Wiley-Blackwell.

Miloš Horváth

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Gondova 2, 811 02 Bratislava 1

E-mail: milos.horvath@uniba.sk

ORCID: 0000-0002-1880-6227

Zoja Dubovcová

Univerzita Komenského v Bratislave, Filozofická fakulta

Gondova 2, 811 02 Bratislava 1

E-mail: dubovcova15@uniba.sk

ORCID: 0000-0002-4150-9263